

УДК 782У;782І Х72

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-2>

Наталія ГРИНИШИН

аспірантка факультету музикознавства, композиції, вокалу та диригування, кафедри історії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, вул. О. Нижанківського, 5, м. Львів, Україна, 79000, hrynyshyn.nataliia@lnma.edu.ua

ORCID: 0009-0007-7536-3358

Бібліографічний опис статті: Гринишин, Н. (2023). Український хоровий спів як засіб конструювання національної ідентичності. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-2>

УКРАЇНСЬКИЙ ХОРОВИЙ СПІВ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мета статті – обґрунтувати історичну роль хорового співу українців як важливого чинника національної самоідентифікації.

Методологія дослідження полягає у наступних методах: науково-теоретичному (при розгляді наукових праць, фокус дослідження яких сконцентрований на поняттях «ментальність», «ідентичність»); історико-культурологічному (при окресленні умов існування та функціонування національної хорової культури на різних історичних етапах); системному (при цілісному дослідженні хорового співу як феномену української музичної культури); індуктивному (для відтворення загальної картини української хорової культури).

Наукова новизна. Виявлено, що схильність українського народу до гуртового співу зумовлена не лише антропологічними чинниками, багатством української народної пісенності, а й історичними, політичними, соціальними факторами та особливостями національної ментальності. Доведено, що хоровий спів відіграв велику роль в українському державотворчому процесі та мав безпосередній вплив на формування української національної ідентичності.

Висновки. Зважаючи на те, що хоровий спів в Україні здавна превалував над іншими видами музичної виконавської діяльності, характерні риси національної ментальності (інтровертивність, кардіоцентричність, емоційність і чутливість, анархічний індивідуалізм із одного боку та колективізм з іншого, релігійність, певною мірою «декоративність») знаходять своє яскраве вираження у традиціях українського гуртового співу. Хоровий спів є однією із найважливіших складових української національної культури, оскільки з ним пов'язаний життєвий і культурний устрій українців – землеробські традиції, родинна та церковна обрядовість завжди супроводжувались спільним співацьким виконавством. Зазначено, що колективне музикування, сутність якого полягає в об'єднанні людей у спільному творчому стремлінні, сприяє конструюванню української національної ідентичності, адже хорове мистецтво стало засобом «самовідродження», «самопоказу» українського народу, сприяло усвідомленню українців себе як нації та репрезентувало українське професійне музичне мистецтво на міжнародній арені.

Ключові слова: хоровий спів, культура, архетип, ментальність, національна ідентичність.

Nataliia HRYNYSHYN

Postgraduate student of the Faculty of Musicology, Composition, Vocals and Conducting, Department of Music History, M. V. Lysenko Lviv National Academy of Music, street O. Nyzhankivsky, 5, Lviv, Ukraine, 79000, hrynyshyn.nataliia@lnma.edu.ua

ORCID: 0009-0007-7536-3358

To cite this article: Hrynyshyn N. (2023). Ukrainiyski khorovi spiv yak zasib konstruiuvannia nationalnoi identychnosti [Ukrainian choral singing as a means of constructing national identity]. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-2>

UKRAINIAN CHORAL SINGING AS A MEANS OF CONSTRUCTING NATIONAL IDENTITY

The purpose of the article – to justify the historical role of choral singing of Ukrainians as an important factor of national self-identification.

The research methodology consists of the following methods: scientific-theoretical (when considering scientific works, the focus of which research is concentrated on the concepts of «mentality», «identity»); historical and cultural

(when outlining the conditions for the existence and functioning of the national choral culture at various historical stages); systematic (with a holistic study of choral singing as a phenomenon of Ukrainian musical culture); inductive (to reproduce the general picture of Ukrainian choral culture).

Scientific novelty. It was revealed that the propensity of the Ukrainian people to group singing is determined not only by anthropological factors, the richness of Ukrainian folk songs, but also by historical, political, social factors and features of the national mentality. It has been proven that choral singing played a major role in the Ukrainian state-building process and had a direct impact on the formation of Ukrainian national identity.

Conclusions. Taking into account the fact that choral singing in Ukraine has long prevailed over other types of musical performance activity, the characteristic features of the national mentality (introversion, cardiocentricity, emotionality and sensitivity, anarchic individualism on the one hand and collectivism on the other; religiosity, to some extent «decorativeness») are found its vivid expression in the traditions of Ukrainian group singing. Choral singing is one of the most important components of Ukrainian national culture, as the life and cultural system of Ukrainians is connected with it – agricultural traditions, family and church rituals have always been accompanied by joint singing. It is noted that collective music-making, the essence of which is the unification of people in a common creative endeavor, contributes to the construction of Ukrainian national identity, because choral art became a means of «self-revival», «self-display» of the Ukrainian people, contributed to Ukrainians' awareness of themselves as a nation, and represented Ukrainian professional musical art on the international stage.

Key words: choral singing, culture, archetype, mentality, national identity.

Актуальність проблеми. Хоровий спів в Україні посідає одну з домінантних позицій в системі культурно-національних цінностей. Він став символом «українськості», полем для мистецької реалізації творчих потенцій усього народу та окремих його представників, засобом збереження духовного первня, нерозривно пов'язаного з національною ідентичністю, репрезентантом національних ідей, втіленням української колективної свідомості. Незважаючи на значну кількість наукових праць, предметом досліджень яких є українська хорова культура, досі не розглянутими залишаються питання впливу хорового співу на самоідентифікацію української нації, а також феномену колосальної «життєздатності» хорової культури українців у несприятливих історико-соціальних та політичних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання витоків хорового співу та пов'язаної з ним звичаєвої спадкоємності, що є дотичними до національної ідентичності, порушуються в праці «Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції» О. Бенч-Шокало (2002). У цій роботі авторка досліджує особливості, генезу та традиції гуртового співу українців у контексті усної обрядової культури України, яка своїми витокami сягає дохристиянської доби. Про ментальну обумовленість українського хорового співу пишуть І. Бермес (2011), В. Драганчук (2012), Н. Синкевич (2012), О. Драгомирецька (2016), І. Куриляк (2018). Хорове мистецтво є об'єктом наукового зацікавлення М. Новакович (2019), яка досліджувала процес конструювання національної ідентичності в музичній культурі Галичини в епоху габсбурзького правління у 1772–1918 роках.

Мета статті – обґрунтувати історичну роль хорового співу українців як важливого чинника національної самоідентифікації.

Виклад основного матеріалу. Хорова культура України формувалась упродовж багатолітньої історії, зазнаючи різноманітних соціальних, політичних впливів і спиралась на традиції гуртового виконання у сфері народного та професійного музичного мистецтва. Функціонування цих традицій зумовило появу певної системи жанрово-стилістичних напрямків в усьому різноманітті їх виконавської інтерпретації. Хорове мистецтво набуло надзвичайної популярності серед українців, стало невід'ємною частиною їх життя та побуту, мало сакральне значення, супроводжуючи народні звичаї та релігійні обряди, виступало «представником» української професійної музики у світовому культурному просторі. Окрім цього, як зазначає І. Бермес, хоровий спів часто «виступав чинником консолідації українців, піднесення їхньої самосвідомості» (Бермес, 2011, с.320), що посприяло зміцненню внутрішньонаціональних, зокрема, культурних зв'язків. А музикознавець П. Маценко в листі до свого колеги М. Антоновича, захоплюючись його диригентською діяльністю, писав: «Наш загал ніяк не може зрозуміти, що крім потреби співати з якого-будь боку, спів з хором є одним із найважливіших чинників самовідродження, самопоказу, отже й засобом найяскравішої пропаганди. Ніякий найбільший інструментальний твір не може виявити так ясно й чисто чуття людини, як ним проспівана пісня і пісня народу, на якій закарбувались впливи століть» (Граб, 2019, с. 249). У. Граб, висвітлюючи результати праці представників українського еміграційного

музикознавства, насамперед М. Антоновича, підкреслює, що він неодноразово порушував питання організації музичного життя і наголошував на «необхідності “розширювати горизонти” музичних потреб еміграційної спільноти. Ці потреби визначала передовсім ідея національно-патріотична, звідси перевагу мали традиційні великі жанри, в яких можна було говорити “від імені народу” і для нього, а саме хорова творчість» (Граб, 2019, с. 137). Сам М. Антонович констатував, що «українські хори були тими низовими клітинами», у яких «довгий час жила українська музика». Ба більше, він акцентував увагу на тому, що «хори були не тільки речниками, але й рушіями українського національного пробудження» (там само).

Проголошення незалежності Україною в 1991 році стало своєрідним каталізатором цілої низки різноманітних процесів. Серед них, на думку О. Фільца та О. Невелюка, «одним з найсуттєвіших виявився процес усвідомлення себе у змінній якості, встановлення своєї належності до нового суспільного організму, тобто процес самоідентифікації» (Фільц, Невелюк, 2017). У статті «Галицька ментальність» згадані автори одну з причин загострення цього процесу вбачають у тому, «що для українців проблема самоідентифікації завжди була суто екзистенційною і визначала стрижень їх виживання» (там само). Одним із важливих чинників, що на різних етапах історії (в умовах криз, репресій та заборон) сприяв конструюванню української національної ідентичності, став хоровий спів як вагома ланка усіх сфер буття українців. Оскільки хор – це співацький колектив, пов’язаний спільними правилами виконання, своєрідна зменшена «модель суспільства, народу», а національна ідентичність передбачає відчуття спорідненості з народом, тобто із «своїм колективом», його культурою і традиціями, то роль хорового мистецтва у формуванні національної ідентичності (завдяки об’єднавчій специфіці його природи) є очевидною. Про аналогічні процеси у швейцарській культурі пише С. Ерісманн у статті «Співати заборонено: так було колись», акцентуючи, що хорові об’єднання, разом із стрілковими і спортивними союзами, стали основою формування швейцарської національної ідентичності. Дослідниця називає Швейцарію «хоровою» країною, а хорове мистецтво – основою

самоідентифікаційних процесів на національній основі. Вона пояснює це тим, що в середині XIX століття (період становлення сучасної швейцарської національної держави) число хорових фестивалів почало стрімко зростати, регіональні фестивалі ставали загальнонаціональними, «співаки і слухачі приїздили на ці фестивалі зі всіх кінців країни і так поступово складалось те спільне, що сьогодні прийнято називати швейцарським менталітетом, в основі якого лежить живий, не теоретичний, принцип “єдності в різноманітності”» (Ehrismann, 2020). Окрім Швейцарії, до числа «хорових» країн зараховуємо і Литву, Латвію та Естонію – країни зі сталими хоровими традиціями, де кожні 4 роки в Литві, кожні 5 років в Латвії та Естонії відбуваються масштабні пісенні свята. За висловленням С. Ерісманн, шлях держав Балтики до незалежності почався з масових хорових заходів, що ввійшли в історію під назвою «Співоча революція» (1987–1991 рр.). Під час цієї революції усі її учасники (і професійні виконавці, які розташовувались на сцені, і слухачі, які заповнювали великі стадіони) разом співали хорові гімни, зміст яких був пов’язаний з критикою радянської влади та методами її правління, а також пісні на патріотичну тематику. На одному з концертів, що відбувався в рамках музично-політичного фестивалю «Пісня Естонії» 11 вересня 1988 року вперше прозвучав заклик до відокремлення від СРСР і відновлення державного суверенітету. Оскільки головним «інструментом» цих мирних акцій протесту були пісенні фестивалі, диригент К. Таннер вказує на те, що ці фестивалі стали виявом естонської ідентичності: «Співаючи, ми підтримували життя в собі як нації. Без співу не було б Естонії. Свято пісні було одним з тих небагатьох місць, де ми, естонці, могли відчути себе єдиним цілим – не частиною Радянського Союзу, а частиною нашої власної нації» (Фаунтен, 2019). В Україні Помаранчева революція (2004 р.) та Революція Гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) також супроводжувались масовими хоровими співами, адже, як слушно зауважив поет П. Тичина, «без музики в Україні революції не зробити» (Шлемкевич, 1992, с. 106). Українські січові стрільці (УСС) та воїни Української повстанської армії (УПА) гуртом виконували пісні патріотичного спрямування. А. Рудницький зазначає, що мело-

дії стрілецьких пісень «постали під час походів, при таборових вогнищах тощо, хоч і без корінної глибини справжніх народних пісень, без їхніх мелодійних чи ладових рис, мали своєрідну «атмосферу», «настрій» народних пісень» (Рудницький, 1963, с. 36). Пісні УПА були своєрідним продовженням пісень УСС. Їх українці «співали по таборах Німеччини та Австрії» (там само) і згодом, після Другої світової війни, вони виконувались хорами на патріотичних концертах у США та Канаді. Під час сучасної російсько-української війни на передовій, ідучи в контрнаступ, українські бійці співали гімн України «Ще не вмерла України ні слава, ні воля...», тим самим відчували єдність з побратимами, з своїм народом. Хорове звучання сприяло усвідомленню єдиної ідеї та мети, приналежності до одного суспільного організму, однієї нації, що і називаємо самоідентифікацією.

Багато дослідників відзначали, що українці виявляють особливі здібності у царині музики. Так, Ф. Колесса у своїй розвідці «Наверствування і характеристичні признаки українських народних мелодій» писав: «Український народ, обдарований вже від природи тонким музикальним почуттям і незвичайною співолубністю, виливає у музиці свою сердечну, з глибин душі пливучу сповідь. У музиці з найбільшою безпосередністю відкриває він свою душу, свою палку, розмріяно-меланхолічну вдачу» (Колесса, 1970, с. 248). А. Рудницький, звертаючи увагу на багатство української пісенності та підкреслюючи колективний характер народного музикування, що виявлявся, насамперед, у хоровому співі, стверджує, що «ми й є музикальним народом, якщо взяти під увагу багату скарбницю нашої народної пісні та замилювання співати ці наші народні пісні, головню співати їх хором» (Рудницький, 1980, с. 34). Д. Антонович зазначає, що «вокальний характер української музики відбився і в товариському обиході», адже «коли в салонах Західної та Центральної Європи уряджуються інструментально-музичні зібрання, в українському товаристві замість того часто експромтом із присутніх складається хоровий спів – явище, в європейському салоні зовсім незнане» (Антонович, 1993, с. 406). Виходячи з цього, дослідник робить висновок, що «і в церкві, і в народному вжитку, і у вищих верствах суспільства

українська музика була однаково скрізь музика вокальна, що зводилась до співу хоч церковного, хоч світського» (там само). Щодо співу в українських церквах, то ще в XVII столітті мандрівник П. Алеппський, описуючи подорож свого батька Антіохійського патріарха Макарія, відзначає естетичний аспект хорового виконавства: «Ніщо так не дивувало нас, як краса маленьких хлопчиків і їх співу, що виконувався від усього серця у гармонії із старшими» (Герасимова-Персидська, 1978, с. 8). Отже, особлива любов українського народу саме до хорового співу є загальновідомим та беззаперечним фактом, на що звертають увагу не лише музиканти. Українсько-американський славіст, філолог, культуролог, літературний і театральний критик Ю. Шевельов вказує на одну з домінантних ознак українського характеру – тягу українців до гуртового співу. У спогадах «Я, мені, мене... (і довкруги)», згадуючи свої студії у Харкові та студентів, які разом з ним навчались, автор пише про їх «патологічний нахил до хорового співу». «Варт було зійтись кільком з них, як вони зачинали співати... Їм не треба було навіть договорюватися, коли співати і що, – роти самі відкривалися і виспівували те саме, не умовляючися. Щодо мене, то я ніколи не любив хорових співів, навіть кваліфікованими ансамблями» (Шевельов, с. 100–101), – зауважує Ю. Шевельов, який був етнічним німцем за походженням. Про любов українців до хорового співу згадує і А. Рудницький: «Відомо, як італійці люблять сольовий спів, так українці люблять хоровий, і вповні зрозумілою є поговірка, що коли тільки зійдуться два українці, вони пробують співати... хором» (Рудницький, 1980, с. 85). Д. Антонович підмічає особливі природні здібності українських селян, які «співаючи без усякої науки, керуючись вродженою музичністю, ніколи не співають в унісон, а зразу розбиваються на різні голоси і кожен веде свою партію» (Антонович, 1993, с. 404). А видатний український диригент О. Кошиць, характеризуючи гуртовий спів українців Кубані на початку XX століття, у своїх «Спогадах» пише: «Взагалі ж співучість кубанських козаків <...> була дійсно надзвичайна. Тут виказувалась вся природна українська музикальність і старовинна хорова традиція. Які чудові, вправні хорові співаки (не кажу вже про знамениті голоси), які музикальні! Треба було послу-

хати отой контрапункт, який вони утворювали під час співу вільно, спокійно, як річ не тільки самозрозумілу, але і цілком природну. Треба було чути ту вражаючу поліфонію (багатоголосість), та поверх усієї маси отой непереривний, що ніколи два рази не повторюється, узор підголоска, неймовірно високого і легкого тенора» (Кошиць, 1948, с. 44).

Хоровий спів здавна переважав над усіма іншими видами музичної виконавської діяльності українського народу. На думку дослідників, це пов'язано з його ментальними особливостями. Спираючись на численні дослідження поняття «ментальності», українські науковці виділяють чотири системотвірні ознаки ментальності українського народу: 1) інтровертивність «вищих психічних функцій у сприйнятті дійсності, що виявляється в зосередженості особи на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу»; 2) кардіоцентричність, «що проявляється у сентименталізмі, чутливості, любові до природи, яскраво відображених у пісенному фольклорі»; 3) анархічний індивідуалізм і «партикулярне прагнення до особистої свободи»; 4) перевага емоційності, чуттєвості «над волею та інтелектом» (Візниця, 2010, с. 17). Перелічені вище ментальні ознаки сприяли схильності українського етносу до музичної діяльності, зокрема, до гуртового співу. Як зазначає О. Козаренко, інтровертивність, переважання «"рефлекторних світосприймальних настанов, скерованих на переживання і власну внутрішність" із похідними компелятивністю (споглядальністю) та кордоцентризмом» виявляють «українську душевну праматерію», втілюючись у ліричній пісенності (Козаренко, 2000, с. 9). Анархічний індивідуалізм знайшов своє найяскравіше вираження у феномені Запорозької Січі, в результаті чого постав цілий пласт пісенної хорової культури, відомої як козацькі похідні пісні. За переконаннями багатьох дослідників (М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, Є. Онацький), «українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером» (Храмова, 1992, с. 10). «Висока українська емоційність, чутливість та ліризм» проявляються «в естетизмі українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності» (там само). Проявом української ментальності, що безпосе-

дно пов'язаний з хоровим співом є колективізм (Перепелюк, 2021, с. 122), схильність до малих форм організації, оскільки сам архетип «хору» є «основою поняття *громада*, тобто *гурт*, *колектив*» (Бенч, 2020, с. 5). О. Бенч вказує на те, що «хор як злагоджена громада» є модулем суспільства, «у якому органічно діють ладотворчі й культуротворчі принципи». Така організованість – це вияв «не зовнішньої сторони зібрання людей, а їхньої внутрішньої налаштованості на гармонію, їхньої світоглядної зорієнтованості» (там само). Мусимо зауважити, що схильність українців до колективної діяльності не обмежена, а поєднується з індивідуальною ініціативою. Д. Чижевський виділяє таку рису української ментальності як «декоративність» (Чижевський, 1991, с. 18). Під цим словом розуміємо бажання українців показати себе з якнайкращого боку, що часто виявляється у гуртовому співі (на це звертав увагу Ю. Шевельов). Не випадково С. Петлюра, голова Директорії УНР у 1919–1920 роках, вбачав можливість ознайомлення Європи і світу з державою Україною, її ментальністю і культурою саме через український хоровий спів, результатом чого стало заснування та творча діяльність Української Республіканської Хорової Капели, очолюваної О. Кошицем. Бельгійська газета «Ons Vaderland» після прем'єри «Щедрика» у Брюсселі в січні 1920 року писала: «Симон Петлюра знайшов чудовий спосіб подолати західноєвропейську необізнаність. Цей військовокомандувач, котрий намагається врятувати свою країну від пастки більшовизму та царизму, здатний не тільки воювати. Він знає, що меч сам по собі безсилий, і щоб здобути симпатії західноєвропейського світу, знайомить нас із мистецтвом своєї країни. Україна – країна чорнозему, батьківщина Гоголя, стає для нас країною пісень. Він інтернаціоналізує українське питання піснею!» (Пересунько, 2020).

Висновки. Беручи до уваги той факт, що національна ідентичність – це відчуття певної спорідненості з конкретним народом, а специфіка функціонування самого хору полягає в об'єднанні людей у спільній музичній діяльності, ми можемо стверджувати, що хор є основою національної ідентичності на мікрорівні як приклад колективної і культурної згуртованості та єдності. Про те, що хоровий спів тісно пов'язаний із національними почуттями, має вплив на народні маси свідчать:

існування гімнів та великої кількості народних пісень, проведення масштабних хорових фестивалів за участі багатотисячних хорів. Зрештою, хоровий спів мав визначальну роль у процесі самоідентифікації українців як нації, адже ще в XVII столітті мандрівники ідентифікували їх через хоровий спів. У XX столітті світ відкриває для себе Україну через діяльність Української

Республіканської Капели, а в 2022 році з нагоди сторіччя північноамериканської прем'єри «Щедрика» М. Леонтовича (відомого світові як «Carol of the Bells») у нью-йоркському Carnegie Hall відбулася імпреза, де він знову зазвучав. Це свідчить про те, що у світовому масштабі українська культура була репрезентована саме засобами хорового мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович Д. Українська музика. Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська. К.: Либідь, 1993. С. 404–442.
2. Бермес І. Хоровий спів і ментальність українців. *Вісник Прикарпатського університету: Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 21–22. С. 319–324.
3. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичасвої традиції: навч. посіб. К.: ред. журн. «Укр. Світ», 2002. 440 с.
4. Бенч О. Традиція українського хорового співу. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/pedagogika/5_2020/%D0%91%D0%B5%D0%BD%D1%87.pdf
5. Візниця Ю. Національна ментальність та риси її українського виміру. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/13-19_no-2_vol-33_2010_UKR.pdf
6. Герасимова-Персидська Н. Хоровий концерт на Україні в XVII–XVIII ст. К.: Муз. Україна, 1978. 182 с.
7. Граб У. Мирослав Антонович: інтелектуальна біографія. Еміграційне музикознавство в українському культуротворенні повоєнних десятиліть: монографія. Львів: В-во УКУ, 2019. 456 с.
8. Драганчук В. Відображення національної ментальності у сучасній хоровій музиці на основі трансформованої української пісенності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. 2012. № 2. С. 49–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2012_2_10
9. Драгомирецька О. Творчість Анатолія Авдієвського в контексті української хорової культури: дис. ... канд. мист-ва: 17.00.03. Львів, 2016. 206 с.
10. Ehrismann S. Singen verboten: Gab es das schon mal. URL: <https://www.swissinfo.ch/ger/wirtschaft/singen-verboten--gab-es-das-schon-mal--/46230270>
11. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів. 2000. 286 с.
12. Колесса Ф. Музикознавчі праці. Київ: Наукова думка, 1970. 592 с.
13. Кошиць О. Спогади. Частина 2. Вінніпег, 1948. 272 с.
14. Куриляк І. Еволюція драматургічних функцій хору в українській опері: національно-естетичний вимір: дис. ... канд. мист-ва: 17.00.03. Львів, 2018. 195 с.
15. Новакович М. Галицька музика габсбурзької доби: у пошуках української ідентичності. Львів: Т. Тетюк, 2019. 376 с.
16. Пересунько Т. Симон Петлюра інтернаціоналізує українське питання пісню: невідома історія триумфу «Щедрика» в Європі. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/01/28/156943/>
17. Рудницький А. Українська музика: історично-критичний огляд. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1963. 406 с.
18. Рудницький А. Про музику і музик. Нью-Йорк, 1980. 336 с.
19. Синкевич Н. Соціально-архетипове підґрунтя національно-хорового мистецтва. Тернопільський національний університет ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. 2012. С. 129–135.
20. Україна: історія, культура, ментальність: навч. посіб. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини / уклад. О. М. Перепелюк. Умань: Візаві, 2021. 157 с.
21. Фаунтен Дж. Співоча революція. URL: <https://weeklyword.eu/uk/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F/>
22. Фільц О., Невелюк О. Галицька ментальність. URL: <https://zbruc.eu/node/74882>
23. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. Нью-Йорк, 1991. 176 с.
24. Шевельов Ю. Я, мені, мене... (і довкруги). Спогади. Частина перша. В Україні. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhy_Spohady/
25. Храмова В. До проблеми української ментальності. Українська душа: зб. наук. праць / відп. ред. В. Храмова. Київ: Фенікс, 1992. С. 3–35.
26. Шлемкевич М. Душа і пісня. Українська душа: зб. наук. праць / відп. ред. В. Храмова. Київ: Фенікс, 1992. С. 97–112.

REFERENCES:

1. Antonovych, D. (1993). *Ukrainska muzyka [Ukrainian music]. Ukrainska kultura: leksii za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha / upor. S. V. Ulianovska. K.: Lybid. Pp. 404–442 [in Ukrainian].*
2. Bermes, I. (2011). *Khorovi spiv i mentalnist ukraintiv [Choral singing and the mentality of Ukrainians]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu: Mystetstvoznavstvo. Ivano-Frankivsk. Vyp. 21–22. Pp. 319–324 [in Ukrainian].*
3. Bench-Shokalo, O. (2002). *Ukrainskyi khorovi spiv. Aktualizatsiia zvychaiivoi tradytsii [Ukrainian choral singing. Actualization of the customary tradition]. K.: red. zhurn. «Ukr. Svit». 440 s. [in Ukrainian].*
4. Bench, O. *Tradytsiia ukrainskoho khorovoho spivu. [Tradition of Ukrainian choral singing]. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/pedagogika/5_2020/%D0%91%D0%B5%D0%BD%D1%87.pdf [in Ukrainian].*
5. Viznytsia, Yu. *Natsionalna mentalnist ta rysy yii ukrainskoho vymiru. [National mentality and features of its Ukrainian dimension]. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/13-19_no-2_vol-33_2010_UKR.pdf [in Ukrainian].*
6. Herasymova-Persydska, N. (1978). *Khorovi kontsert na Ukraini v XVII–XVIII st. [Choral concert in Ukraine in the 17th and 18th centuries]. K.: Muz. Ukraina. 182 s. [in Ukrainian].*
7. Hrab, U. (2019). *Myroslav Antonovych: intelektualna biohrafia. Emihratsiine muzykoznavstvo v ukrainskomu kulturotvorenni pivoiennykh desiatylyt [Myroslav Antonovych: intellectual biography. Emigration musicology in Ukrainian cultural creation of the post-war decades]. Lviv: V-vo UKU. 456 s. [in Ukrainian].*
8. Drahanchuk, V. (2012). *Vidobrazhennia natsionalnoi mentalnosti u suchasni khorovii muzytsi na osnovi transformovanoi ukrainskoi pisennosti [Reflection of the national mentality in modern choral music based on the transformed Ukrainian song]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Mystetstvoznavstvo. № 2. Pp. 49–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2012_2_10 [in Ukrainian].*
9. Drahomyretska, O. (2016). *Tvorchist Anatoliia Avdiievskoho v konteksti ukrainskoi khorovoi kultury [Anatoly Avdievkiy's creativity in the context of Ukrainian choral culture]. Dys. ... kand. myst-va: 17.00.03. Lviv. 206 s. [in Ukrainian].*
10. Ehrismann, S. *Singen verboten: Gab es das schon mal [Singing is forbidden: it used to be like that]. URL: <https://www.swissinfo.ch/ger/wirtschaft/singen-verboten--gab-es-das-schon-mal--/46230270> [in German].*
11. Kozarenko, O. (2000). *Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy [Phenomenon of the Ukrainian national musical language]. Lviv. 286 s. [in Ukrainian].*
12. Kolessa, F. (1970). *Muzykoznavchi pratsi [Musicological works]. Kyiv: Naukova dumka. 592 s. [in Ukrainian].*
13. Koshyts, O. (1948). *Spohady. Chastyna 2 [Memoirs. Part 2]. Vinnipeh. 272 s. [in Ukrainian].*
14. Kuryliak, I. (2018). *Evolutsiia dramaturhichnykh funktsii khoru v ukrainskii operi: natsionalno-estetichnyi vymir [Evolution of the dramatic functions of the chorus in Ukrainian opera: the national aesthetic dimension]. Dys. ... kand. myst-va: 17.00.03. Lviv. 195 s. [in Ukrainian].*
15. Novakovych, M. (2019). *Halytska muzyka habsburzkoj doby: u poshukakh ukrainskoi identychnosti [Galician music of the Habsburg era: in search of Ukrainian identity]. Lviv: T. Tetiuk. 376 s. [in Ukrainian].*
16. Peresunko, T. *Symon Petliura internatsionalizuiu ukrainske pytannia pisneiu: nevidoma istoriia triumfu «Shchedryka» v Yevropi [Simon Petliura internationalizes the Ukrainian issue with a song: the unknown story of the triumph of «Schedryk» in Europe]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/01/28/156943/> [in Ukrainian].*
17. Rudnytskyi, A. (1963). *Ukrainska muzyka: istorychno-krytychnyi ohliad [Ukrainian music: a historical and critical review]. Miunkhen: Dniprova khvyliia. 406 s. [in Ukrainian].*
18. Rudnytskyi, A. (1980). *Pro muzyku i muzyk [About music and music]. Niu-York. 336 s. [in Ukrainian].*
19. Synkevych, N. (2012). *Sotsialno-arkhetypove pidgruntia natsionalno-khorovoho mystetstva [Socio-archetypal foundation of national choral art]. Ternopilskyi natsionalnyi universytet im. V. Hnatiuka. Serii: Mystetstvoznavstvo. Pp. 129–135. [in Ukrainian].*
20. *Ukraina: istoriia, kultura, mentalnist [Ukraine: history, culture, mentality]. Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny / uklad. O. M. Perepeliuk. Uman: Vizavi, 2021. 157 s. [in Ukrainian].*
21. Faunten, Dzh. *Spivochiia revoliutsiia [Singing revolution]. URL: <https://weeklyword.eu/uk/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F/> [in Ukrainian].*
22. Filts, O., Neveliuk, O. *Halytska mentalnist [Galician mentality]. URL: <https://zbruc.eu/node/74882> [in Ukrainian].*
23. Chyzhevskiy, D. (1991). *Narysy istorii filosofii na Ukraini [Essays on the history of philosophy in Ukraine]. Niu-York. 176 s. [in Ukrainian].*
24. Shevelov, Yu. *Ya, meni, mene... (i dovkruhy). Spohady. Chastyna persha. V Ukraini [I, to me, of me... (and all around). Memoirs. Part one. In Ukraine]. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhy_Spohady/ [in Ukrainian].*
25. Khranova, V. (1992). *Do problemy ukrainskoi mentalnosti [To the problem of mentality]. Ukrainska dusha: zb. nauk. prats / vidp. red. V. Khranova. Kyiv: Feniks. S. 3–35 [in Ukrainian].*
26. Shlemkevych M. (1992). *Dusha i pisnia [Soul and song]. Ukrainska dusha: zb. nauk. prats / vidp. red. V. Khranova. Kyiv: Feniks. S. 97–112 [in Ukrainian].*